

SL. 1. FOTOGRAFIJA S MOTIVOM CRKVE PRESVETOGA SRCA ISUSOVA – ŠEZDESETE GODINE 20. STOLJECA
FIG. 1 PHOTOGRAPH OF THE CHURCH "PRESVETOGA SRCA ISUSOVA" – 1960S.

JULIJA LOZZI-BARKOVIĆ

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET, ODSJEK ZA POVIJEST UMJETNOSTI
HR – 51000 RIJEKA, TRG I. KLOBUČARICA 1

UNIVERSITY OF RIJEKA
FACULTY OF PHILOSOPHY, DEPARTMENT OF ART HISTORY
HR – 51000 RIJEKA, TRG I. KLOBUČARICA 1

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK

UDK 72.036:726.54(1-21)(497.5 SUSAK) "1918/1941"

TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.04 – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE

I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

HUMANISTIČKE ZNANOSTI / ZNANOST O UMJETNOSTI

6.05.01 – POVIJEST UMJETNOSTI

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 25. 08. 2006. / 31. 05. 2007.

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

UDC 72.036:726.54(1-21)(497.5 SUSAK) "1918/1941"

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.04 – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE

AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE

HUMANITIES / SCIENCE OF ART

6.05.01 – ART HISTORY

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 25. 08. 2006. / 31. 05. 2007.

MOGUĆNOSTI I DOSEZI MEĐURATNOGA SAKRALNOG GRADITELJSTVA U SUŠAKU NA PRIMJERU PREGRADNJE CRKVE PRESVETOGA SRCA ISUSOVA

RELIGIOUS ARCHITECTURE OF SUŠAK – ITS POTENTIAL AND ACHIEVEMENTS PARTITIONING OF THE CHURCH "PRESVETOGA SRCA ISUSOVA"

BUNETTA, DAVID
MODERNA
SAKRALNA ARHITEKTURA
SUŠAK, RIJEKA

BUNETTA, DAVID
MODERNISM
RELIGIOUS ARCHITECTURE
SUŠAK, RIJEKA

U razdoblju međuraca u Sušaku pregradnja crkve Presvetoga Srca Isusova preklapa se s ambicioznim projektima i planovima oko podignuća nove reprezentativne crkve sv. Ćirila i Metoda. Unatoč jakim nacionalnim i ideološkim poticajima, koji su više odgađali nego što su vodili njezinu ostvarenju, nastali su, makar u zamisli, značajni i zanimljivi projekti.

The partitioning of the church "Presvetog Srca Isusova" in Susak between the two World Wars overlaps with the ambitious projects and plans to construct a new representative church "Sv. Ćirila i Metoda". In the context of strong national and ideological tendencies that hindered its construction, significant projects were conceived although some have never been executed.

PREDUVJETI PREREQUISITES

Početkom 20. stoljeća, uvidjevši da općini Trsat¹ nedostaje crkva, pobožni gospodin Kalčić daruje joj vlastiti posjed, koji se protezao uz početni potez komunalne ceste Susak – Trsat (*Boulevard*), u donjem dijelu mjesta. Jedini je uvjet bio da se crkva (kapela) počne graditi u roku od tri godine. Kako bi se namaknula novčana sredstva, osnovan je odbor kojega rad potiče biskup Josip Juraj Strossmayer osobnim prilogom. Do podignuća crkve, međutim, ne dolazi i dar propada, te Kalčić poziva oca kapucine iz Rijeke da oni u Sušaku otvore samostan i podignu crkvu. Budući da su oni već bili započeli izgradnju velebnoga hrama Gospe Lurdske u Rijeci, obraćaju se s istim upitom Kongregaciji časnih sestara Sv. Križa u Đakovu. Sestre poziv prihvaćaju i 1905. godine dolaze u Sušak. U međuvremenu su Kalčića nakon smrti naslijedile kćerke koje su sestrama prodale odnosno darovale dio posjeda. Na zemljištu su bile dvije kuće; u gornjoj su se sestre nastanile, a u donjoj, većoj zgradi, dozvolom Kraljevske zemaljske vlade u Zagrebu, otvorile su internat za djevojke i „zabavište za djecu”. Dozvolom Biskupskoga ordinarijata u Senju jednu su prostoriju u zavodu osposobile za bogoslužje. Na obrede je dolazilo mnogo vjernika pa je to bio poticaj da se u vrtu sagradi kapela, to više što je to bila i želja Kalčićevih.²

Izgradnja kapele, budući da se na crkvu još nije moglo misliti, nakon dogovora i potrebnih dozvola počinje krajem 1909. godine.

Nacrtr kapele, koja se zbog materijalnih teskoća gradila godinu dana, potpisuje Konrad La Grasta, ovlašten graditelj iz Sušaka. U stilskom pogledu La Grasta se inspirira neoromanikom, raščlanjujući ulazno pročelje slijepim arkadama koje prate kosinu krovista i nižu se bočno od portala s lunetom. Pravoga tornja kapelica nije imala, već su na vrhu pročelja postavljena četiri stupa s malim krovicem, gdje je visjelo zvono. To nije bilo samo zbog štednje, budući da je zvono na preslicu često interpretiran motiv na pročeljima crkvice u našim priobalnim krajevima. U prostrano svetište smješten je oltar s kipom Presvetoga Srca Isusova, kojemu je kapela i posvećena. Da je bila solidno građena, najbolje se vidjelo kod njezina proširenja u crkvu 1931. godine, kada se u svetište nije trebalo dirati.³

Do kraja Prvoga svjetskog rata u kapelici su se obredi služili samo povremeno, te stoga učestali pohodi Sušačana na misne obrede u Rijeku potiču senjskoga biskupa da za nju imenuje stalnoga svećenika. S vremenom prostor kapele postaje premalen za povećani broj vjernika, a razmišljanje o njezinu proširenju, zbog „viših ciljeva” na nacionalnom i političkom planu, uvučeno je u ambicioznije, premda teško ostvarive projekte i planove oko gradnje nove reprezentativne crkve u Sušaku.

DRUŠTVO ZA GRADNJU CRKVE U SUŠAKU

ASSOCIATION FOR CHURCH CONSTRUCTION IN SUŠAK

Naporno i nespretno penjanje brojnim stubama na Trsat u župnu crkvu sv. Jurja bilo je samo povod da dr. Andrija Rački, trsatski župnik, prema nalogu svoje crkvene oblasti 1918. godine osobno pokrene akciju oko gradnje nove župne crkve u Sušaku.⁴ Ona je doista bila potrebna, pogotovo pučanstvu koje tada pohađa crkvu u talijanskoj Rijeci ili odlazi na vjerske obrede u malu kapelu u vrtu časnih sestara na dnu Boulevarda.

Akcija oko gradnje novoga katoličkoga hrama, koji bi bio posvećen slavenskim apostolima sv. Ćirilu i Metodu, povelu se u prijelomnome geopolitičkom trenutku primorskoga kraja, u doba njegova priklanjanja narodnom uje-

¹ Do 1874. godine Trsat je sa susjednim selima potpadao pod municij slobodnoga kraljevskog grada Bakra. Razvrgnucem bakarskoga municipija osnovana je posebna upravna općina Trsat, kojoj su pripali Susak i Vezica. Sjedište općine bilo je isprva u povijesnoj jezgri na Trsatu, a poslije u Susaku. (Rački, 1990: 52)

² ZIRDUM, 2003: 1-2

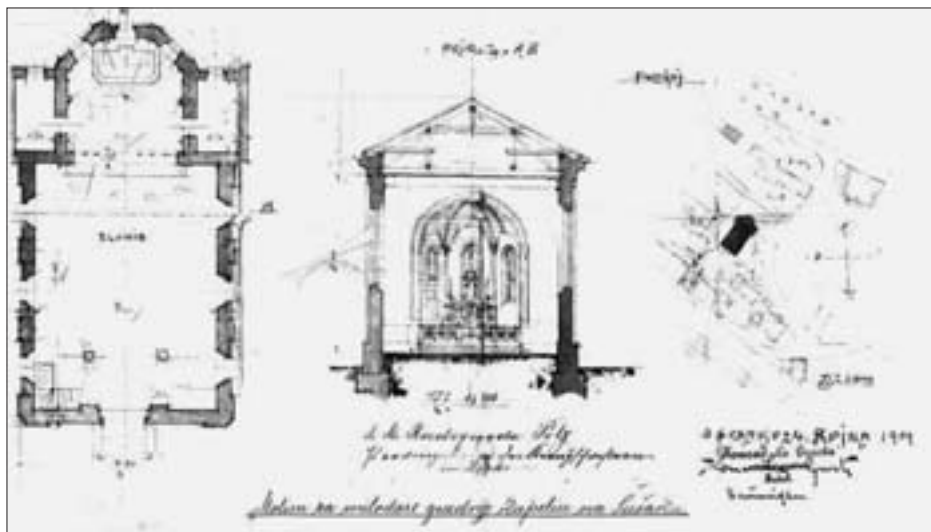
³ Arhiva samostana / Nacrtr č. s.v. Križa za građenje jedne kapelice uz Boulevard na Susaku, u Susaku, 24. rujna 1909.

⁴ Susak u početku podrazumijeva područje općine u podnožju trsatskoga brijega, od Brajdice do Strossmayrove ulice. Ime je poslije obuhvatilo čitavo područje grada Susaka u razdoblju između dva rata.

dinjenju. Zamisao buduće crkve, vođena dakle jakim nacionalnim poticajima, trebala je biti utjelovljena u „povijesnom spomeniku domaćoj vjerskoj i narodnoj duši”. Bilo je donekle i neprilično da Sušak, koji s okruženjem tada okuplja više od deset tisuća duša, nema crkve, potrebne i odgojnim zavodima i mnogim javnim službama. Često se čulo i od stranaca kako hvaleći grad i njegov razvitak spominju tu prazninu.⁵

Osnivačka skupština *Društva za gradnju crkve u Sušaku*⁶ održana je u veljači 1918. godine, kada je u stalni radni odbor izabrano petnaest najuglednijih sugrađana. Odbor redovito raspravlja o pogodnom zemljištu, buduci da se hram zamišlja na vidnome mjestu, da bude uočljiv svakomu tko prilazi Sušaku, bilo s mora ili kopna, te, dakako, i o prikupljanju novčanih priloga.⁷

Slom Monarhije koji je uskoro uslijedio, talijanska okupacija Sušaka,⁸ te konačno osiromašenje i nezaposlenost bili su razlogom što društvo nije moglo nastaviti s djelovanjem. Tijekom jeseni 1922. godine ono je ponovno pokrenuto angažmanom Pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju u Zagrebu, koje Građevinski ured izrađuje dvije skice za buduću crkvu. Andrija Rački, tajnik Društva za gradnju crkve u Sušaku, nalogom Biskupskoga ordinarijata u Senju traži pogodno zemljište za njezino podignuće, ali istovremeno ne isključuje mogućnost da se postojeća kapela Srca Isusova u tu svrhu proširi i produži. Zagrebački ured izjašnjava se, međutim, protiv toga, te šalje u Sušak svojeg izaslanika koji nalazi dva odgovarajuća terena za gradnju nove crkve, između kojih sušački odbor odabire zemljište na domak zavoda sestara Sv. Križa zbog njegove blizine središtu grada i važnoj cestovnoj komunikaciji. Realizacija crkve postaje hitna ne samo iz vjerskih i moralnih razloga već i

spomenutih političkih i nacionalnih, buduci da je crkva u Rijeci, koju dotad posjećuje građanstvo Sušaka, pod nadzorom talijanskih fašista.⁹

Kada je dakle 1923. godine pod vodstvom građevnoga nadsavjetnika bivše vlade u Zagrebu odlučeno o gradnji nove župne crkve u vrtu sestara Sv. Križa i kada se gradski odbor od predložene dvije idejne skice odlučio za odgovarajuću, naišlo se na nepredviđeni otpor redovnica, koje su smatrale da se tu ne radi samo o „žrtvovanju dijela povrtnjaka”, kako se to u javnosti nastojalo prikazati, već o značajnom prostornom zadiranju u *de facto* privatni posjed.¹⁰

Zanimljivo je da je na inicijativu dr. Račkoga u susačkome Građevinskom uredu 1925. godine izrađen idejni projekt proširenja kapele Srca Isusova i prilaznoga stubišta, kojim bi se

SL. 2. KONRAD LA GASTA: PROJEKT ZA KAPELU SV. KRIZA U SUŠAKU – TLOCRT, PRESJEK A-B, SITUACIJA, SUŠAK, 1909.

FIG. 2 KONRAD LA GASTA: CHAPEL "SV. KRIZA" IN SUŠAK – PLAN, SECTION A-B, LAYOUT PLAN, SUŠAK, 1909.

SL. 3. KONRAD LA GASTA: PROJEKT ZA KAPELU SV. KRIZA U SUŠAKU, SUŠAK – PROČELJE, PRESJEK C-D, SUŠAK, 1909.

FIG. 3 KONRAD LA GASTA: CHAPEL "SV. KRIZA" IN SUŠAK – ELEVATION, SECTION C-D, SUŠAK, 1909.

5 *** 1918.a: 3; *** 1918.b: 3

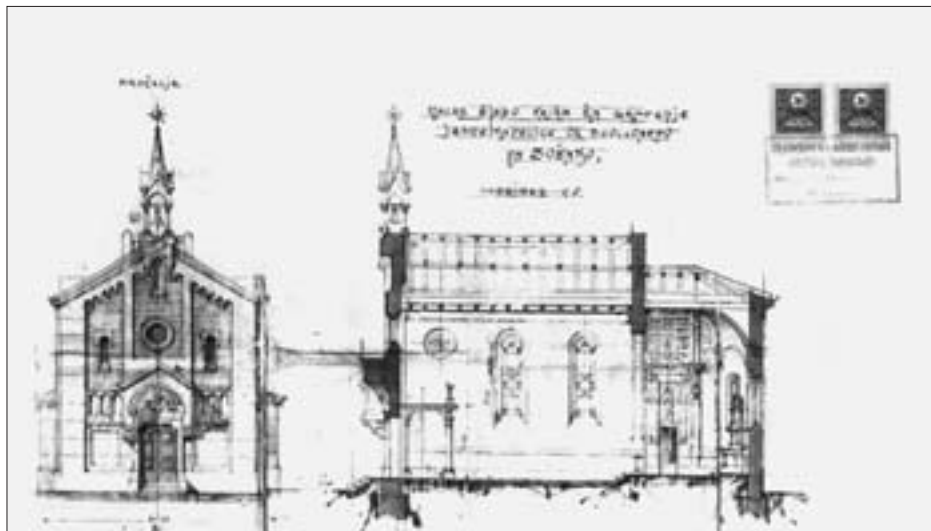
6 *** 1918.e: 3

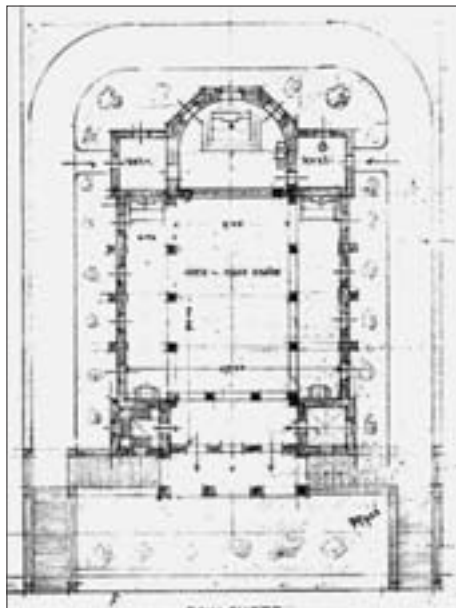
7 *** 1918.c: 3; *** 1918.d: 3

8 Sušak, u razdoblju međuraca pogranični i lučki grad stare Jugoslavije, za samo nekoliko godina samostalnosti postaje važno gospodarsko središte, turističko mjesto i najvažnija tranzitna postaja za Hrvatsko primorje i Dalmaciju. U Sušaku se nalaze ispostave komora, banaka, udruženje brodovlasnika i savez industrijalaca, a intenzivna graditeljska djelatnost zastaje samo za kratke talijanske okupacije grada.

9 Pokrajinska uprava u Zagrebu namjenjuje Društvu za gradnju crkve u Sušaku nikad isplacenihi deset tisuća dinara, a „pokušava privoliti” i Ministarstvo vjera u osiguranju višegodišnjega trajnog doprinosa kako bi se gradnji crkve u Primorju pristupilo što prije. (DAR, JU 48, kut. br. 56 / Katolička crkva Sv. Cirila i Metoda na Sušaku, župna crkva: nerealizirani projekti 1923.-1931.)

10 Biskupski ured i dr. Andrija Rački razumjeli su negodovanje sestara, ali su se zbog involviranosti u širu društvenu akciju oko gradnje nove crkve u Sušaku morali prikloniti nametnutim odlukama viših foruma. (DAR, JU 48, kut. br. 56 / spis br. 1021/25. 05. 1923.)

SL. 4. SKICA A (TLOCRT) GRAĐEVINSKE SEKCIJE U ZAGREBU ZA NOVU ŽUPNU CRKVU SV. ĆIRILA I METODA U VRTU SESTARA SV. KRIZA NA BOULEVARDU (NEOSTVARENO), SUŠAK, 1923.

FIG. 4 SKETCH A (PLAN) BY THE CONSTRUCTION DEPARTMENT IN ZAGREB FOR THE NEW CHURCH OF SAINTS CYRIL AND METHIDIUS IN THE GARDEN OF "SV. KRIZA" CONVENT ON THE BOULEVARD (UNBUILT), SUŠAK, 1923.

SL. 6. SITUACIJA NOVE ŽUPNE CRKVE SV. ĆIRILA I METODA U VRTU SESTARA SV. KRIZA NA BOULEVARDU (NEOSTVARENO), SUŠAK, 1923.

SL. 5. SKICA A (PRESJEK) GRAĐEVINSKE SEKCIJE U ZAGREBU ZA NOVU ŽUPNU CRKVU SV. ĆIRILA I METODA U VRTU SESTARA SV. KRIZA NA BOULEVARDU (NEOSTVARENO), SUŠAK, 1923.

FIG. 5 SKETCH A (SECTION) BY THE CONSTRUCTION DEPARTMENT IN ZAGREB FOR THE NEW CHURCH OF SAINTS CYRIL AND METHIDIUS IN THE GARDEN OF "SV. KRIZA" CONVENT ON THE BOULEVARD (UNBUILT), SUŠAK, 1923.

FIG. 6 LAYOUT PLAN OF THE NEW CHURCH OF SAINTS CYRIL AND METHIDIUS IN THE GARDEN OF "SV. KRIZA" CONVENT ON THE BOULEVARD (UNBUILT), SUŠAK, 1923.

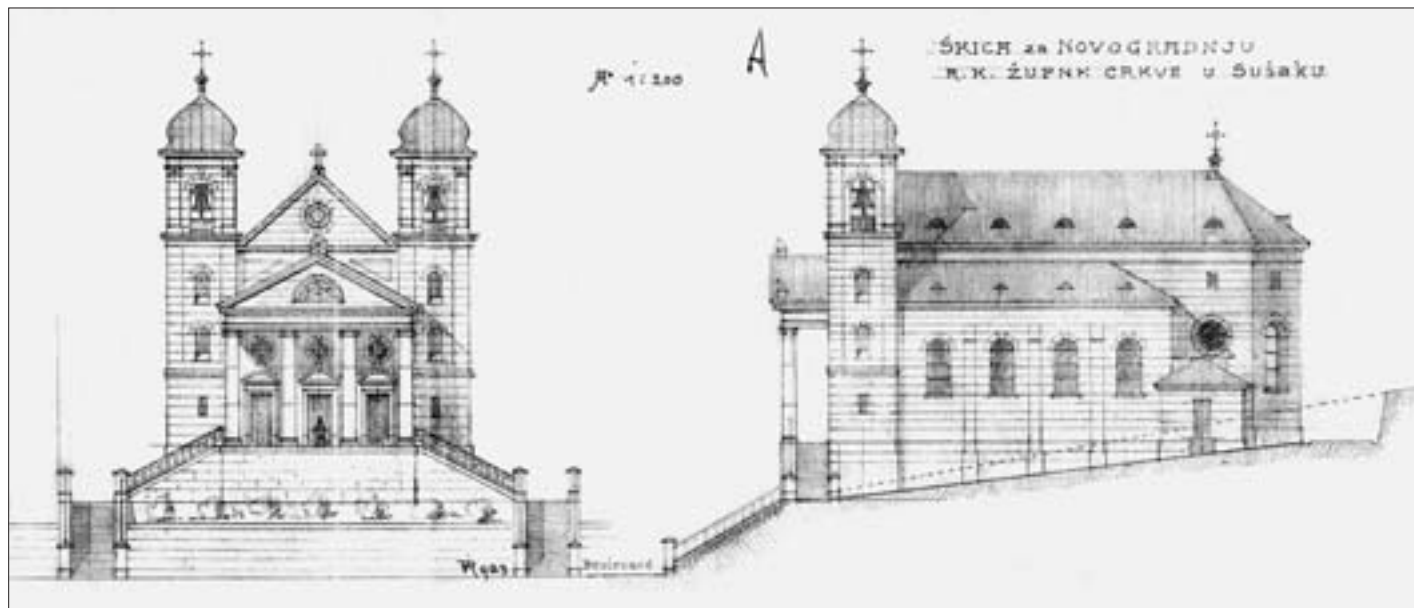
dobila bazilika dostatna za osamsto ljudi i kojega je izgled bio primjereniji primorskomu *milieu* od predložene neinventivne inačice Pokrajinskog ureda u Zagrebu. Rješenje zadržava otvoreno zvono postojeće kapelice, dok se na središnjemu produženom i povišenom brodu u gornjem dijelu dodaju okrugli otvori. Na fasadama bočnih lađa interpretiraju se profilacije i pilastre također sa stare kapele.¹¹

CRKVA PRESVETOGA SRCA ISUSOVA

CHURCH „PRESVETOGA SRCA ISUSOVA”

Pregradnja – Odabir zemljišta za gradnju nove župne crkve u Sušaku 1930. godine još je uvijek otvoreno pitanje, a mimo svih velikih planova koji su bili u tijeku, u rano proljeće 1931. godine pada konačna odluka da se kapela Presvetoga Srca Isusova proširi u pravi crkveni prostor. Čitavu akciju, ovlaštenjem časnih sestara Sv. Križa, provodi u djelo Martin Bubanj, kateheta u sušackoj gimnaziji,

¹¹ Biskupski ordinarijat u Senju, potaknut nezadovoljstvom sušackoga poglavarstva s navedenim prijedlogom, obvezuje se početkom 1927. godine da o vlastitu trošku nabavi potrebno zemljište za izgradnju nove crkve, a gradsko zastupstvo sa svoje strane odobrava novčanu potporu. Sporazum nailazi na opće zadovoljstvo pa je izgledalo da je gradnja božjega hrama *fait accompli*. I krenulo se u odabir zemljišta. Primarni kriterij, kao i dotad, bila je njegova blizina središtu grada, no između traženih ponuda nije bilo spornoga vrta časnih sestara, koji se drži jedino podesnim, te se odbor konačno odlučuje za teren Sokola uza zgradu gimnazije, što je bila najjeftinija inačica. I tada, kad je sve bilo gotovo, kad se zauzelo i gradsko vijeće, ponovno jedan dio svećenstva zaustavlja proces gradnje, argumentirajući to previsokom pozicijom buduće župne crkve i nemogućnošću da se trošak pokrije, što je prethodno preuzelo kao svoju obvezu (DAR, JU 48, kut. 56 / spis br. 7090 / 4. 09. 1923.; spis br. 10007 / 13. 01. 1927.; spis br. 1195 / 2. 04. 1927.)

koji brigu za kapelu preuzima 1927. godine. Bio je to sjajni potez senjske biskupije jer je u tim teškim i složenim vremenima profesor Buban pokazao dosljednost i odlučnost, te je uz projektanta Davida Bunettu, koji je pak „pokazao bezuvjetno poštenje”, najzaslužniji za pregradnju kapele u crkvu. Susačko poduzeće *Ferroboton*, unatoč teškoćama, izvelo je pregradnju za samo šest mjeseci.

Radnici su najprije srušili mali toranj kapele. Slijedilo je dograđivanje lađa i u produžetku dviju sakristija, iste širine kao i zvonika na sjeverozapadu. Do kraja rujna 1931. godine

radovi su dobro napredovali pa je već bila dovršena drvena konstrukcija krova. U listopadu, nakon kraćega zastoja povezanog s nastupanjem ekonomske krize,¹² zidovi crkve posve su gotovi, ožbukani iznutra i izvana, gradi se prilazno stubište, a krov je pokriven crijepom. Premda nešto skuplji, bio je ljepši i primjereniji podneblju te praktičniji za održavanje od eternita kojim je bila pokrivena prvobitna kapela. Izvode se potom stropovi s drvenim gredama u primorskom stilu, ugrađuju se okviri prozora, u tornju je uzidano zvono i u crkvi kor. Novi oltar, menza na četiri stupa, oblikuje se prema Bunettinu nacrtu, u kombinaciji kastavskoga i dalmatinskoga kamena, a iza oltara, na dva metra visokome stupu, postavljen je kip Presvetoga Srca Isusova u prirodnoj veličini, preuzet iz stare kapele koje se svetište također zadržava.¹³

Kolaudacija obavljenih radova povjerena je inž. Vlatku Widmaru, prvomu akademski obrazovanom arhitektu iz Sušaka, koji radove ocjenjuje besprijekornima i savjesno obavljenima, uz vrlo male krovopokrivačke nedostatke.¹⁴

Proširena crkva s jednim oltarom, bez klupa i propovjedaonice, nije bila dugo „gola i pušta”. Vjernici Sušaka i drugi darivatelji pokazali su se velikodušnima te su novčanim priložima i otkupima omogućili nabavku potrebnih liturgijskih sadržaja. Ljubljanski biskup za crkvu priskrbljuje klupe od arševa drva, izradene prema autorskom nacrtu, dok su za pokrajnje oltare naručene slike od Josipa Morettija Zajca.¹⁵ Građani Sušaka omogućuju i nabavku propovjedaonice te velike hrastove ispovjedaonice, koja je, kao i oltar, izvedena prema zamisli Davida Bunette. Do kraja 1934. godine stižu dva nova zvana. Tada se našla i

SL. 7. SKICA A (PROČELJA) GRAĐEVINSKE SEKCIJE U ZAGREBU ZA NOVU ŽUPNU CRKVU SV. ĆIRILA I METODA U VRTU SESTARA SV. KRIZA NA BOULEVARDU (NEOSTVARENO), SUŠAK, 1923.

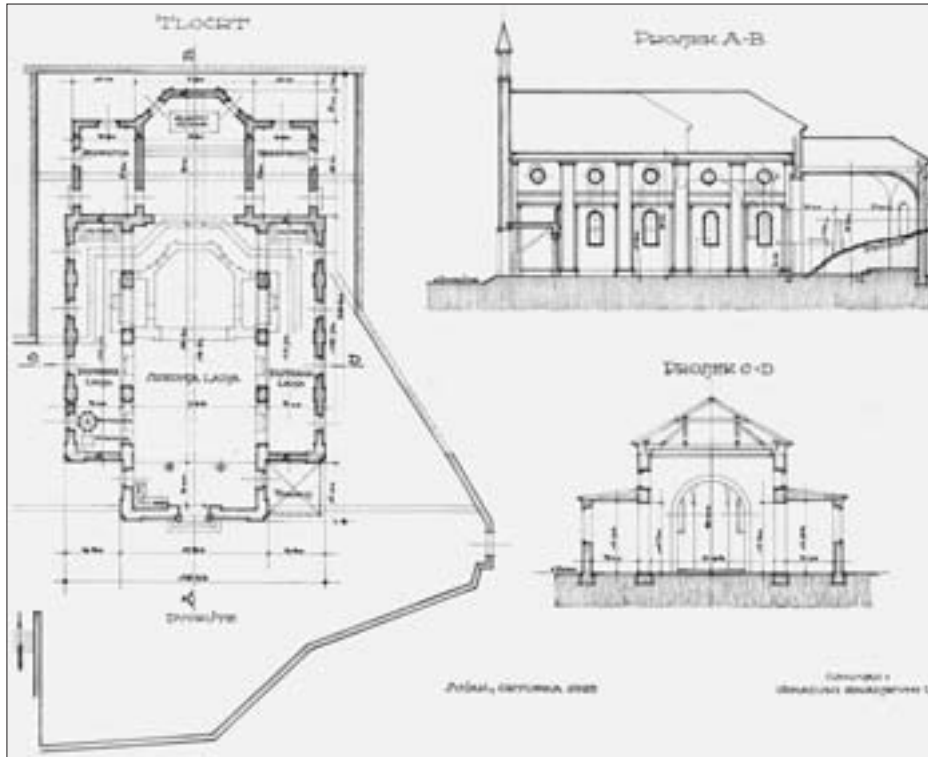
FIG. 7 SKETCH A (ELEVATION) BY THE CONSTRUCTION DEPARTMENT IN ZAGREB FOR THE NEW CHURCH OF SAINTS CYRIL AND METHODIUS IN THE GARDEN OF "SV. KRIZA" CONVENT ON THE BOULEVARD (UNBUILT), SUŠAK, 1923.

¹² U doba ekonomske krize banke zatvaraju blagajne te dolazi do teškoća i u poduzeću *Ferroboton*, koje više ne može udovoljavati svojim obvezama. Obrtnici uskracuju usluge a trgovci materijal, pa uprava crkve preuzima odgovornost i jamstvo za daljnju isplatu radova, koji se nakon kraćega zastoja nastavljaju ubrzanim ritmom, čemu je u prilog išlo i „bezuslovno poštenje” Davida Bunette. (Arhiva Samostana / Dnevnik Mihaele Pinter u razdoblju od 1929.-1933.)

¹³ DAR, JU 48, kut. 12 / Izgradnja crkve Presvetoga Srca Isusova; kut. br. 10 / Pristupne stepenice; BUBANJ, 1934: 1-3

¹⁴ Proširena crkva bila je dugacka 19 i široka više od 18 metara. Unutrašnji prostor površine 300 m² bio je dostatan za tisuću ljudi, a kor na katu iznad ulaza, s dodatnih 45 m², i za veće zborove. Sestre su dobile i zaseban kor nad sakristijom pokraj svetišta. (Arhiva Samostana / Dnevnik Mihaele Pinter 1929.-1933.; Kolaudacija radova, Sušak, 22. prosinca 1932.)

¹⁵ Josip Moretti Zajc (1882.-1933.) studira slikarstvo na Akademiji likovnih umjetnosti u Veneciji između 1902. i 1905. godine. Omiljene su mu teme intimni ambijenti te pejzaž i motivi Hrvatskoga primorja. Slikar je ugodaja i ozračja, a sva su njegova djela maloga formata. Iznimka je alegorijska slika na svečanome zastoru u dvorani Hrvatske čitaonice na Trsatu, radena po uzoru na Bukovčev Hrvatski preporod u HNK u Zagrebu. Tematski ga nisu zanimale mrtva priroda i čovjek, pa je to više šteta što u crkvi Srca Isusova nisu sačuvane Morettijeve slike *Majka Božja* i *Sv. Antun*, što bi znatno obogatilo opus ovoga autohtonog slikara iz Primorja. (VIŽINTIN, 1994.)

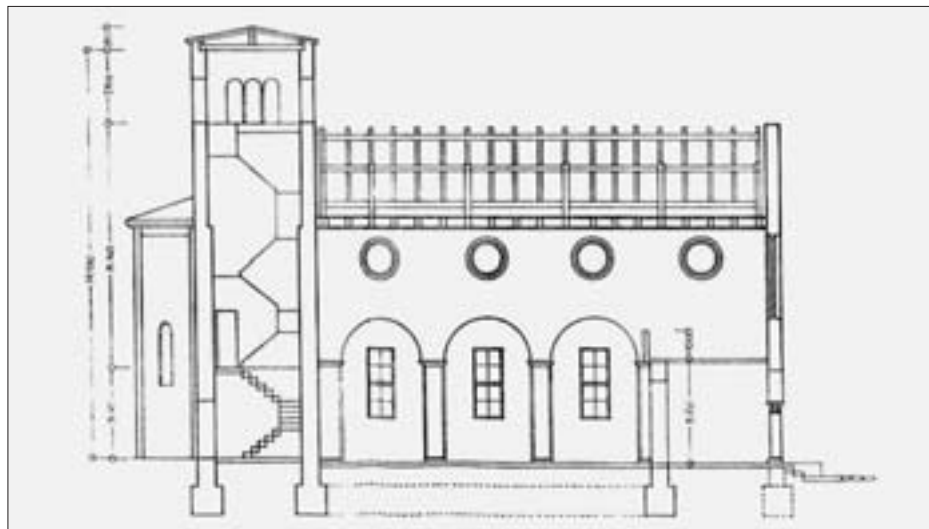

SL. 8. PROJEKT GRADSKOG GRAĐEVINSKOG UREDA SUŠAK ZA PROŠIRENJE KAPELE SV. KRIZA U CRKVI – TLOCRT, PRESJEK A-B, PRESJEK C-D (NEREALIZIRANO), SUŠAK, 1925.

FIG. 8 EXTENSION OF "SV. KRIZA" CHAPEL INTO A CHURCH – PLAN, SECTION A-B, SECTION C-D (UNBUILT), SUŠAK, 1925, PROJECT DEVELOPED BY THE CITY CONSTRUCTION OFFICE OF SUŠAK

SL. 9. DAVID BUNETTA: PROJEKT PROŠIRENJA KAPELE SV. KRIZA U CRKVI PRESVETOGA SRCA ISUSOVA – PRESJEK (REALIZIRANO), SUŠAK, 1930.

FIG. 9 DAVID BUNETTA: EXTENSION OF "SV. KRIZA" CHAPEL INTO THE CHURCH "PRESVETOGA SRCA ISUSOVA" – SECTION (BUILT), SUŠAK, 1930

dobročiniteljica koja je darovala potrebnu svotu za nove orgulje, kojih je graditelj funkcionalno osmislio prostor na koru, rasporedivši svirale u dva pokrajnja ormara zbog položaja velike prozorske rozete na sredini pročelja.¹⁶

Prva cjelovita obnova crkve bila je 1951. godine, kada se zbog oštećenja u ratu zamjenjuju stropovi u sve tri lađe, a tom su prilikom dopremljeni i kipovi za oltare pokrajnjih lađa. Drvena rozeta na pročelju, koje je okvir istru-

nuo, zamijenjena je 1960. godine kamenim okvirom u formi globusa s vitražom, što se u zamisli nadovezuje na temeljnu ideju „sveobuhvatnosti Srca Isusova“. Na ulaznome pročelju, preko rozete naknadno je nespretno postavljen metalni križ sa zelenom neonskom rasvjetom pa je bilo opravdanih zahtjeva da ga se ukloni. Nakon II. vatikanskog koncila 1964. godine svetiste crkve usklađuje se s novim liturgijskim odredbama, prema kojima svećenik čita misu okrenut puku.¹⁷

Graditeljska valorizacija – To što su sestre i Martin Bubanj odabrali graditelja Bunetta za projektanta crkve, a poduzeće *Ferroboton* za izvođača radova moglo se i očekivati. *Ferroboton*¹⁸ jedina je profesionalna građevinska tvrtka u Sušaku u razdoblju međuraća, a tridesetih godina, u doba vrlo žive graditeljske djelatnosti, ime Davida Bunetta¹⁹ jedno je od najprisutnijih i najtraženijih. Pod utjecajem berlinske škole arhitekture Bunetta je bio naklonjen tradicionalnom izrazu, ali je uspio stvoriti svoj prepoznatljivi stil prilagođen zahtjevima lokalne sredine i njezinu građanskom ukusu. Bio je poznat kao „onaj koji je svojim nacrtima izgradio pola Sušaka“,²⁰ budući da je njegovo nastojanje da usuglasi elemente moderne arhitekture s mediteranskim i primorskim uvjetima naišlo na sveopće odobra-

¹⁶ Arhiva Samostana / Zapisnik o obavljenoj inventarizaciji predmeta nalazećih se u crkvi, spisana 6. lipnja 1939.

¹⁷ Arhiva Samostana / Zapisi u kronikama sestara Sv. Kriza o većim ili manjim zahvatima na obnovi crkve Srca Isusova na Sušaku u razdoblju od 1951.-2003.

¹⁸ U općini Trsat-Sušak prije Prvoga svjetskog rata nije bilo domaćega građevnog poduzeća značajnijeg opsega. Gradnje koje su tražile veći kapital ili posebnu strukovnu spremu izvodile su tvrtke sa sjedištima izvan Hrvatske i Slavonije. Početkom dvadesetih godina, kada se već opravdano pretpostavljalo da će s razvojem gospodarstva i prometa u Sušaku nastati velika potreba za izgradnjom javnih i privatnih zgrada, osniva se poduzeće *Ferroboton* s namjerom izvođenja objekata u vlastitoj organizaciji i po narudžbi. Tvrtka se bavila i kupnjom te prodajom zemljišta i zgrada, kao i građevinskoga materijala. Utemeljitelj *Ferrobotona* bio je inž. Stjepan Rovesak iz Crikvenice, a prvi predsjednik inž. Milan Čalogović, pionir u korištenju armarobetonskih konstrukcija u nas. (DAR, JU 48, kut. 8 / Zapisnik sastavljen na konstituirajućoj skupštini *Ferrobotona* u Sušaku, 9. 01. 1922.)

¹⁹ David Bunetta rođen je 1891. godine u Ledenicama pokraj Novoga Vinodolskog. Nakon završene Graditeljske škole u Zagrebu usavršava se u Berlinu i Stuttgartu, gdje surađuje s uglednim arhitektom Paulom Bonatzom na realizaciji zgrade željezničkoga kolodvora koja je primjer konzervativnih tendencija prisutnih u arhitekturi 20. stoljeća (s tim fenomenom povezan izraz „Nova tradicija“ smislio je i prvi upotrijebio H.R. Hitchcock 1929. godine). Bunetta se vraća u Rijeku neposredno prije Prvoga svjetskog rata, gdje s Milanom Čalogovićem, profesorom na Tehničkom fakultetu u Zagrebu, sudjeluje u izgradnji lučkih skladišta. Između dva rata aktivan je u Sušaku kao projektant i samostalni izvođač, a suradnju s Čalogovićem nastavlja preko poduzeća *Ferroboton*. Nakon Drugoga svjetskog rata djelatnik je poduzeća *Rijeka-projekt*, projektira i izvodi industrijske objekte te upravne i stambene zgrade. Umire u Rijeci 1964. godine. (KOLACIO, 1964: 8; FRAMPTON, 1992: 228-229)

²⁰ *** 1937.a: 3

vanje. U njegovu opusu – to je očito u projektu pregradnje crkve Presvetoga Srca Isusova, zatim u neostvarenoj zamisli željeznickoga kolodvora na Brajdici, nadogradnji hotela *Park* na Pecinama i u projektima brojnih privatnih vila na cjelokupnom području Sušaka.

Bez obzira što je crkva Presvetoga Srca Isusova mogla primiti tisuću vjernika, više od ondašnjih sušačkih potreba, njezin projektant i naručitelji nisu težili monumentalnosti i reprezentativnosti, pogotovo kada se radilo o vanjskome izgledu građevine. To je ponajprije bilo uvjetovano okolnostima – materijalnim ograničenjima i lošim zemljišnim uvjetima – budući da su kod proširenja kapele bila neophodna duboka iskapanja i izgradnja visokih potpornih zidova. Crkva zapravo nije imala prostora za širenje. Smještena u pitomome vrtu, ali uz neprikladan uspon, više je bila skrivena od pogleda nego što se otkrivala, te nema značenje urbanističke sekvence. Pozornost je stoga okrenuta unutrašnjosti koja se zbog kvadratičnoga tlocrta doima cjelovitom unatoč podijeljenosti na tri broda.²¹

Nadalje, zamisao crkve u stiliziranom obliku neoromaničke bazilike – trolučnoga portika masivnih stupova s kockastim glavicama, čemu se pridružuje zvonik s otvorima u formi bifora, plitkoga piramidalnog krovišta – ne isključuje primjenu suvremenih metoda gradnje. Tehnički dakle u skladu s vremenom, a oblikovno „s potrebnom dozom iskonskoga“²² jest ono što David Bunetta nastoji postići služeći se prepoznatljivim graditeljskim oblicima na Mediteranu. Znakovito je, osim toga, da u pridodanim lađama Bunetta pomno zadržava oblik vanjskih prozora s nadvojima, kao i na prvobitnoj kapeli, a također i okrugle otvore kora, samo što njihov broj povećava razmjerno proširenju i povišenju zdanja. Polukružni luk ponavlja i u oblikovanju otvora svetišta prema središnjem crkvenom brodu te na unutrašnjim razdjelnim arkadama, a oble forme odnose se i na rasvjetna tijela, što je bilo u skladu s težnjama autora za jednostavnošću i svrhovitošću uređenja interijera i elemenata unutrašnje opreme. Tome se pridružuje motiv križa u sklopu očuvane taraco podne površine stare kapele, nizanjem koje ga se naglašava kretanje od glavnoga ulaza k svetištu, a koji se uklapa i unutar dvobojnih staklenih površina prozora bočnih brodova te okruglih otvora središnje lađe. Krug i križ ponavljaju se i u oblikovanju drvenih ispovjedaonica.

21 Arhiva Samostana / Nacrtni dogradnje crkve Srca Isusova u Sušaku, 9. srpanj 1931.

22 KOLACIO, 1959: 6

23 Autorica je reljefa Lojzika Ulman iz Vinkovaca, koja je angažirana i u izradi Križnoga puta te raspela u terakoti u svetištu župne crkve sv. Tereze od Malog Isusa na Podvežici.

Ideja *Gesamtkunstwerka*, odnosno stilske zaokruženosti vanjskog i unutrašnjeg izgleda objekta s detaljima opreme, u primjeru crkve Srca Isusova provedena je u cijelosti, što se postuže i poslije, pedesetih i šezdesetih godina, prilikom njezine modernizacije – primjerice, zamjenom kipa Presvetoga Srca Isusova u svetištu visokim reljefom koji se tonom i formom usuglašuje s interijerom.²³

Crkva Presvetoga Srca Isusova – realizacija koje pokazuje stvarne mogućnosti i dosege međuratne sušačke sredine kao posljedice nepovoljnih povijesnih i političkih okolnosti – unatoč skromnosti dimenzija i nebitnoga značenja kao urbane sekvence, što se namjeravalo ispraviti atraktivnom pozicijom nove monumentalne crkve sv. Ćirila i Metoda, predstavlja doprinos pojedinačnog autora približavanju ideji primorske arhitekture koju će programski razraditi Građevinski ured Sušaka.

UMJESTO ZAKLJUČKA

IN PLACE OF CONCLUSION

Nastojanja za osnivanje župe sv. Ćirila i Metoda te vezano s time za gradnju nove crkve u Sušaku – ne prestaju. Unatoč jakim nacionalnim i ideološkim poticajima, koji su više odgađali nego što su vodili njezinu ostvarenju, nastali su, makar u zamisli, značajni i zanimljivi projekti.

U ljeto 1931. godine, premda još nisu bila namaknuta sredstva niti je bila osnovana nova župa, gradsko poglavarstvo, idealizirajući situaciju, raspisuje javni natječaj za projekt nove crkve. To je bio pravi način da se dođe do rješenja, ali još uvijek preuranjen s obzirom na navedene okolnosti. Hram se trebao graditi uz obalu mora, na mjestu današnjega Parka Augusta Cesarca, uz južnu stranu Šetališta XIII. divizije (nekadašnje Šetalište prestolonasljednika Petra), odnosno na gradskom zemljištu koje je u terasama padalo prema željeznickom kolodvoru na Brajdici.

Opcina je gradilište namjeravala nasuti do visine ceste i pretvoriti ga u perivoj, a istaknuti položaj nad morem bio je sjajan preduvjet da se zamjetan estetski učinak poluci jednostavnim arhitektonskim sredstvima. Prema pozicijama natječaja, zbog tehničkih i gospodarskih razloga crkvu nije bilo moguće postaviti uz rub nasipa, gdje bi bila presječena ogradom terase, pa se odlučuje da je na tome mjestu akcentira zvonik.

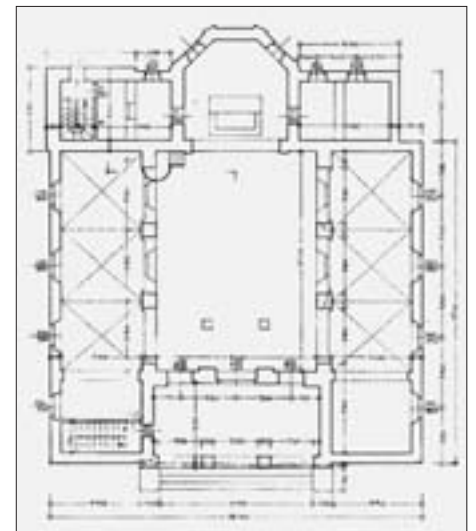
Nadalje, na zapadnome dijelu zemljišta planira se formiranje trga s kojeg bi se preko terase prilazilo trolodnoj bazilici s ulaznim portalima ispod visoko nadsvođenoga trijema. Svetište crkve zamišlja se povišenim i odijeljenim od središnjega prostora za vjernike, a

SL. 10. STARA RAZGLEDNICA S MOTIVOM CRKVE PRESVETOGA SRCA ISUSOVA – TRIDESETE GODINE 20. STOLJECA
FIG. 10 OLD POSTCARD FEATURING THE CHURCH "PRESVETOGA SRCA ISUSOVA" – 1930s.

SL. 11. DAVID BUNETTA: PROJEKT PROŠIRENJA KAPELE SV. KRIZA U CRKVI PRESVETOGA SRCA ISUSOVA – TLOCRT PRIZEMLJA (REALIZIRANO), SUŠAK, 1930.

FIG. 11 DAVID BUNETTA: EXTENSION OF "SV. KRIZA" CHAPEL INTO THE CHURCH "PRESVETOGA SRCA ISUSOVA" – GROUND-FLOOR PLAN (BUILT), SUŠAK, 1930.

SL. 12. JOSIP PIĆMAN: NATJEČAJNI PROJEKT – INAČICE IZ 1931. GODINE ZA NOVU ŽUPNU CRKVVU SV. ĆIRILA I METODA U SUŠAKU KOJA SE TREBALA IZGRADITI NA GRADSKOM TERENU UZ ŠETALIŠTE PRIJESTOLONASLJEDNIKA PETRA U SUŠAKU (DANAS PARK AUGUSTA CESARCA, ULICA XIII. DIVIZIJE) – NEREALIZIRANI PROGRAM

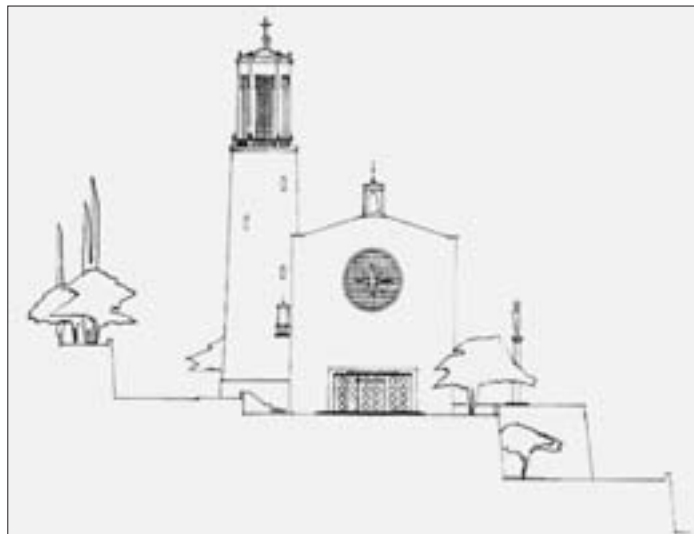
FIG. 12 JOSIP PIĆMAN: COMPETITION ENTRY – VARIATIONS FROM 1931 FOR THE NEW CHURCH OF SAINTS CYRIL AND METHODIUS IN SUŠAK WHICH WAS PLANNED TO BE BUILT ON THE SITE ALONG "ŠETALIŠTE PRIJESTOLONASLJEDNIKA PETRA" (KING PETER PROMENADE) IN SUŠAK (TODAY AUGUST CESAREC PARK, XIII DIVIZIJE ST.) – UNBUILT PROJECT

SL. 13. JOSIP PIĆMAN: NATJEČAJNI PROJEKT – INAČICE IZ 1931. GODINE ZA NOVU ŽUPNU CRKVVU SV. ĆIRILA I METODA U SUŠAKU KOJA SE TREBALA IZGRADITI NA GRADSKOM TERENU UZ ŠETALIŠTE PRIJESTOLONASLJEDNIKA PETRA U SUŠAKU (DANAS PARK AUGUSTA CESARCA, ULICA XIII. DIVIZIJE) – NEREALIZIRANI PROGRAM

FIG. 13 JOSIP PIĆMAN: COMPETITION ENTRY – VARIATIONS FROM 1931 FOR THE NEW CHURCH OF SAINTS CYRIL AND METHODIUS IN SUŠAK WHICH WAS PLANNED TO BE BUILT ON THE SITE ALONG "ŠETALIŠTE PRIJESTOLONASLJEDNIKA PETRA" (KING PETER PROMENADE) IN SUŠAK (TODAY AUGUST CESAREC PARK, XIII DIVIZIJE ST.) – UNBUILT PROJECT

SL. 14. CRKVA PRESVETOGA SRCA ISUSOVA DANAS – PROČELJE

FIG. 14 CHURCH "PRESVETOGA SRCA ISUSOVA" TODAY – ELEVATION

cjelokupna unutrašnjost osvijetljena „Luxfer-prizmama” s čeone strane, preko kora, zatim visokopostavljenim prozorima srednjega broda i bočnim otvorima svetišta, čime se namjeravao postići poseban ugođaj. Konstrukcija građevine predviđa se u armiranom betonu, a fasada opločena kamenom. U oblikovanju crkve sudionici natječaja morali su se izborom materijala i njegovom obradom približiti što je moguće više primorskim uzorima, a najuspješniji u tome bili su arhitekti iz Zagreba: Juraj Denzler i Stjepan Podhorsky, prisutni u Sušaku i ranije.²⁴

Denzler smješta crkvu više prema sredini gradilišta, a glede njezine unutrašnjosti mogao je, po mišljenju stručnoga povjerenstva, postići slobodniji dojam da je smanjio dimenzije stupova između lađa. U tlocrtnom rješenju princip bazilike izrazio je, međutim, skladno i jednostavno. Vanjština građevine, koja je bila bez osobitih pretenzija, skladno je djelovala, čemu je pridonosio trijem ispred crkve koji je dubokim sjenama isticao njezino pročelje.²⁵

Rezultati natječaja nisu mogli biti ostvareni odmah jer je o podjeli trsatske župe sv. Jurja na dva dijela i osnivanju nove župe odlučeno tek u siječnju 1937. godine, što je još neko vrijeme valjalo razmotriti kod viših foruma. Kada je dekretom biskupa Viktora Burica teritorij trsatske župe konačno razdijeljen na dva dijela pa je u veljači 1938. godine osnovana župa sv. Ćirila i Metoda – proširena crkva Presvetoga Srca Isusova počela je privremeno (te potom i trajno) služiti kao župna crkva. Određenje mjesta podignuća nove crkve ponovno se mijenja zbog neophodnoga usuglašenja s netom donesenim Regulačijskim planom Sušaka, koji njezin položaj predviđa na neizgrađenome zemljištu iznad željezničkoga nadvoznjaka u Kumičićevoj ulici. Izrađen je i nov

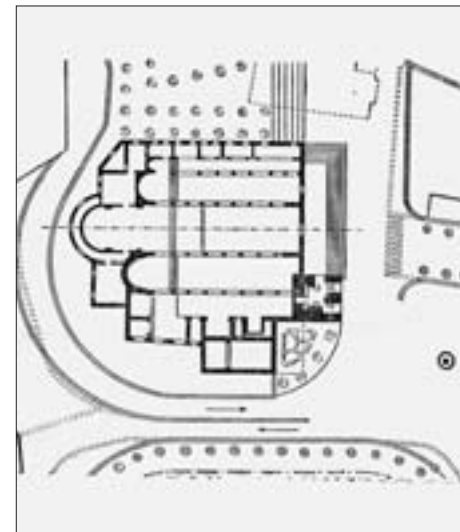
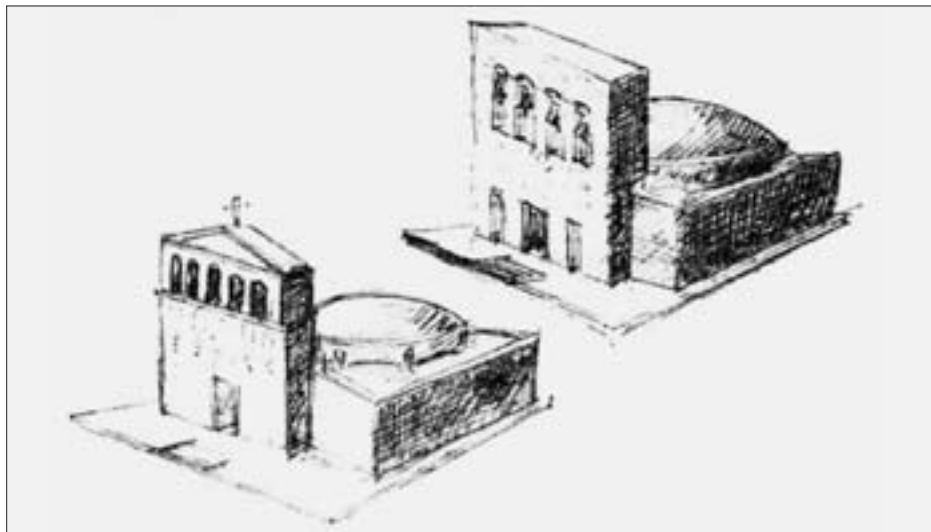
idejni projekt crkve, kojega je autor bio kipar Ivan Mestrovic.²⁶

Prema Mestrovicевой zamisli, na osam metara uzdignutoj terasi iznad trga, što bi ga tvorile produžena Gajeva ulica i regulirana Kumičićeva ulica (danas istoimene ulice), bila bi prema zapadu smještena trobrodna bazilika, uz koju bi se nadovezivala krstionica s pergolom prema trgu. Uz baziliku izgradio bi se i oko trideset metara visok toranj s otvorima za zvona te reljefom Krista na križu, dok bi se na istoku kompleks preko župnoga dvora nadovezao na postojeću stambenu izgradnju u Kumičićevoj ulici. Ulaz u crkvu Mestrovic naznačuje visokim stupovima stiliziranih korintskih kapitela, a nad glavnim portalom predviđa reljef Krista u sjedećem položaju te bočno obličja sv. Ćirila i Metoda. Središnji brod s polukružnim svetištem trebao je biti jednostavan, odijeljen kolonadama od bočnih brodova,

²⁴ Kolodvor je u stilskom pogledu, kao kopija historičke arhitekture Rijeke i Opatije, iritirao domaću javnost koja ga smatra zabludom i pogreskom, budući da je susački Građevinski ured imao vlastiti projekt u kojem je glede materijala i okoliša predvidio objekt „prilagođen karakteru primorja”, a kad je riječ o izgledu, da bude primjeren svrsi kojoj je trebao služiti. (DAR, JU 48, kut. 56 / Uvjeti natječaja za idejne osnove za gradnju katoličke crkve Sv. Ćirila i Metoda na Susaku.)

²⁵ Prosudbom natječajnih radnji, ocjenjivački sud odstaje od prve nagrade jer se ni jedan projekt nije mogao nepromijenjen provesti u djelo. Jurju Denzleru dodijeljena je druga, a Stjepanu Podhorskom treća nagrada, koju je podijelio s arhitektima J. Korkom i Đ. Krekićem. Zapaženi su bili i radovi A. Albinija, kao i tandema Picman-Seissel. (DAR, JU 48, kut. 56 / Zapisnik od 31. 10 1931. pisan u predmetu ocjene natječajnih radova za osnovu rimokatoličke crkve Sv. Ćirila i Metoda; MUTNJKOVIĆ, 1997: 86-99)

²⁶ Predradnje za gradnju župne crkve Sv. Ćirila i Metoda, Novosti (Jadranske novosti), 83: 19. Novim Regulačijskim planom Sušaka predviđaju se tri nove crkve: glavna crkva koja se trebala izgraditi na trgu kod Banovinske bolnice, sporna župna crkva sv. Ćirila i Metoda, kojoj bi gravitirali vjernici iz središta grada, te župna crkva na Podvezici koja je jedina uistinu i podignuta (DAR, JU 48, kut. 61 / 22. 7.

strop drven, a oltar zaokružen reljefom s motivom dvanaest apostola. Građevni materijal bio bi grubo obrađen kastavski kamen, dok su se stupovi, reljefi i ostali detalji planirali izvesti u bijelome brackom kamenu.²⁷

Premda je, uopćeno govoreći, crkva bila osmišljena u tradicionalnoj bazilikalnoj osnovi evociranjem povijesti sakralnoga graditeljstva u našim priobalnim krajevima – „kristalno čisti volumeni”²⁸ cjelokupnoga sakralnog sklopa, da su realizirani, bili bi značajan estetski doprinos sušačkome urbanom prostoru.

U primjerima opisanih sakralnih objekata, ostvarenih ili planiranih u razdoblju međuraca u Sušaku, još uvijek ne možemo govoriti o potpunom i bezuvjetnom prihvaćanju modernoga arhitektonskog jezika, što bi se moglo očekivati s obzirom na doba njihova nastanka, već o usuglašavanju modernog i tradicional-

nog izraza. Ne radi se, međutim, samo o lokalnoj nego i o globalnoj pojavi u nacionalnim, te europskim i svjetskim razmjerima. Uporno nastavljanje tradicije i još uvijek održan, premda modificiran, historicistički pristup u arhitekturi 20. stoljeća, a posebno na području javne i sakralne izgradnje, tumači se kao dokaz neuspjeha apstraktne arhitektonske forme u uspostavi komunikacije s njezinim korisnicima i okolinom.²⁹ Na sušačkome prostoru uvažavanje emotivnog odnosa korisnika prema sakralnom objektu/ svetištu prisutno je još u projektu obnove/ proširenja crkve Majke Božje na Trsatu iz 1908. godine, u kojem se Jože Plečnik kao autor pokazao sposobnim uočiti povijesnu važnost grobnice hrvatske porodice Frankopana, te nove prostore, ne zadirući u korpus crkve i klaustura, oblikovati oko postojećih usuglašavajući klasične arhitektonske elemente poput portika i kolonade, zatim renesansni trijem i kupolu te romančki zvonik, smatrajući da bi svaka korjenita promjena, posebice vanjštine objekta, izazvala sok u vjernika.³⁰

Moderni postupci u sakralnome graditeljstvu međuratnoga Sušaka odnose se, prije svega, na primjenu armiranobetonske konstrukcije, zatim jednostavnih i geometrijski čistih oblika. Postulat jednostavno i svrhovito unutar sakralne tipologije u to je doba značio i težnju za prozračnim i svijetlim interijerom u skladu s liturgijskim reformama i demokratizacijom crkvenoga prostora koji tlocrtno ipak ostaje trobrodan, tradicionalnoga bazilikalnog principa. Jedino se u primjeru župne crkve sv. Terese od Malog Isusa³¹ na Podvežici – koja je dimenzijama i prostornošću te potenciranjem tradicionalnoga u vanjskome izgledu usporediva s crkvom Presvetoga Srca Isusova – primjećuje pomak u koncepciji interijera koji je jednodimenzionalan, s vanjskim zidovima, uz

SL. 15. IVAN MESTROVIC: SKICA – INACICA ZA NOVU CRKVU SV. CIRILA I METODA KOJA SE TREBALA IZGRADITI NA „DERENČINOVOM ZEMLJIŠTU” NA POČETKU KUMIČIĆEVE ULICE (DANAS ISTOIMENA ULICA) U SUŠAKU – NEREALIZIRANI PROGRAM

FIG. 15 IVAN MESTROVIC: SKETCH – VARIATION FOR THE NEW CHURCH OF SAINTS CYRIL AND METHODIUS WHICH WAS PLANNED TO BE BUILT ON "DERENCIN'S SITE" IN KUMIČEVA ST. IN SUŠAK – UNBUILT PROJECT

SL. 16. IVAN MESTROVIC: PROJEKT – TLOCRT CRKVE IZ 1938. GODINE ZA NOVU ŽUPNU CRKVU SV. CIRILA I METODA KOJA SE TREBALA IZGRADITI NA „DERENČINOVOM ZEMLJIŠTU” NA POČETKU KUMIČIĆEVE ULICE (DANAS ISTOIMENA ULICA) U SUŠAKU – NEREALIZIRANI PROGRAM

FIG. 16 IVAN MESTROVIC: DESIGN – PLAN OF THE CHURCH FROM 1938 FOR THE NEW CHURCH OF SAINTS CYRIL AND METHODIUS WHICH WAS PLANNED TO BE BUILT ON "DERENCIN'S SITE" IN KUMIČEVA ST. IN SUŠAK – UNBUILT PROJECT

SL. 17. CRKVA PRESVETOGA SRCA ISUSOVA DANAS – UNUTRAŠNOST

FIG. 17 CHURCH "PRESVETOGA SRCA ISUSOVA" TODAY – INTERIOR

Regulacija grada Sušaka 1935.-41., Nacrt uredbe o izvođenju regulacionog plana grada Sušaka, 1. listopada 1937. godine.)

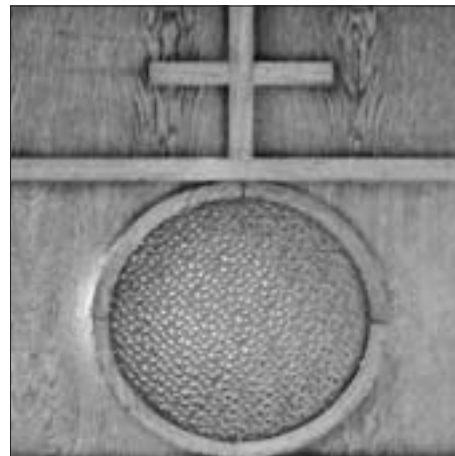
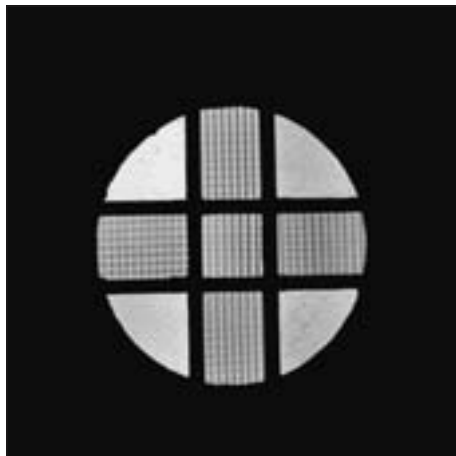
27 KOLACIO, 1940: 9. Za novu župnu crkvu u Sušaku Mestrovic je prethodno napravio brojne skice. Prisjećao se tornja i kupole Kovaciceva Sv. Blaža u Zagrebu, pojačavao je zatim dojam s dva zvonika, vraćao se inačicama izduženih pravokutnika, kojima je također dodavao zvonike. Pobojca je rješavao stupovima prislonjenim poput kontrafora ili bi ih udaljivao oblikujući uokolo crkve trijem. U jednoj skici predložio je oblik zvona na preslicu, proširen na čitavo mjerilo pročelja. (DEANOVIĆ, 1983: 25)

28 KOLACIO, 1974: 85

29 FRAMPTON, 1992: 228; MAROVIĆ, 1988: 42-43

30 VICELJA, 1991: 117

31 Idejnu skicu crkve izradio je arhitekt Velimir Jamnicki koji u Primorju boravi radi provedbe novoga Regulacijskog plana Sušaka. Jamnicki odabire koncept ranokršćanske crkve s drvenom strehom, a Leon Babić i Zdenko Kolacio, koji su projekt razradili, dodaju joj mediteransku notu uklapanjem niskoga egzonarteksa i prizmatičnoga tornja s lodom po uzoru na istarske zvonike. (DAR, JU 48, kut. 23 / Izgradnja crkve Sv. Terese od Malog Isusa, 1939.)

SL. 18., 19., 20. CRKVA PRESVETOGA SRCA ISUSOVA DANAS – DETALJI
FIG. 18, 19, 20 CHURCH "PRESVETOGA SRCA ISUSOVA" TODAY – DETAILS

gornji rub rastvorenim prozorima u nizu, što se u cjelini za korak više približava funkcionalističkom prostornom razmišljanju.³² Jasnije izražena komponenta modernoga, ali istovremeno i lokalnog/ simboličkog, očituje se, primjerice, i u Pulitzerovu projektu crkve sv. Barbare iz sredine tridesetih godina u ne tako dalekoj (talijanskoj) Raši, gdje autor oblikom svoda, koji je inovacija po primijenjenom nizu paraboličnih lukova, asocira i na lokalni kontekst, odnosno na rudarenje/ izvnuti vagonet, jednako kao što se u ravno završenom zvoniku prepoznaje oblik karakteristične rudarske svjetiljke.³³

Na području sakralne (i javne) izgradnje u međuratnome gradu Sušaku, u kontekstu usuglašavanja modernoga i tradicionalnoga izražava uočavamo, nadalje, jasno izražene težnje k približavanju graditeljskom izrazu koji je formom i materijalom primjeren uvjetima i karakteru primorskoga podneblja, a koji u sklopu vlastita djelokruga i šire nastoji, te u određenoj mjeri i uspijeva, provesti u djelo gradski Građevinski ured, s inženjerom Zlatkom Prikriplom³⁴ na čelu.

Težnje da se značajnijim arhitektonskim realizacijama poštuju ambijentalne zadatosti podneblja u Sušaku prisutne su od 1925. godine u zahtjevima, primjerice, projekta za novu zgradu Prve hrvatske štedionice, kada se prema „primorskom građevnom načinu“ odabiru sasvim jednostavni oblici, a sve se, osim ravnih zidnih površina, izvodi u kamenu ili umjetnom kamenu. Krovovi se pokrivaju crijepom koji se u primorju jedini može trajno održati u dobrom stanju. Izuzeće suvišnih detalja i ornamenata od zbučke, zbog njihove izloženosti brzom propadanju pod utjecajem slane morske vode, zahtijeva se i u projektu Doma narodnoga zdravlja, dovršenog 1926. godine, kojega su posve jednostavne fasade, uvučena mansardna etaža i prostrana južna terasa također bile primjerene „stilu koji odgovara primorskom kraju“.³⁵

Program primorske arhitekture, koji se očituje već u prethodno navedenim zahtjevima, predstavljao je snažan otpor susackih građevinskih autoriteta provođenju zastarjeloga građevnog zakonodavstva i nametnutih projekata proizašlih iz direkcija različitih javnih ustanova koje su bile pod ingerencijom državnih administracija. U slučajevima kada se radilo o zajedničkim investicijama općine i države, ministarstva su bila mjerodavna za odobrenje projekta, a općina za građevinsku dozvolu. No, direkcije javnih ustanova imale su i vlastite građevinske službe pa su često nastojale izbjeći javne natječaje, čak i za osmišljenje važnih javnih zdanja, kao što je to bio kompleks željezničkoga kolodvora u Sušaku, koji je realiziran prema neprimjerenom projektu 1939. godine.³⁶ Ostvarenje pak pomno planiranoga projekta nove župne crkve sv. Ćirila i Metoda, gdje je sušački Građevinski

SL. 21. CRKVA PRESVETOGA SRCA ISUSOVA DANAS – UNUTRAŠNOST
FIG. 21 CHURCH "PRESVETOGA SRCA ISUSOVA" TODAY – INTERIOR

32 VICELJA, 1988.-1989: 325-327

33 RADOVIĆ-MAHEČIĆ, 2000: 121

34 Zlatko Prikripl stekao je diplomu građevinskog inženjera na *Technische Hochschule* u Berlinu 1920. godine. Nakon završenoga studija četiri godine radi u privatnoj tvrtki u Zagrebu, a za sefa Građevinskoga ureda Sušaka postavljen je u studenome 1925. godine, za načelnikovanja Jurja Kućica. Funkciju glavnoga gradskog inženjera uspješno obnaša dvadesetak godina. (DAR, JU 8, kut. 4, spis br. 157; *** 1925.c: 57)

35 DAR, JU 48, kut. 1 / Prva hrvatska štedionica, spis br. 1795/23.; kut. 53 / Zgrada poliklinike u Sušaku 1924.-27., osnova za gradnju

36 DAR, JU 48, kut. 43 / Kolodvor u Sušaku, Rezolucija o projektu i izgradnji željezničke stanice u Sušaku, Sušak, 24. 02. 1939.

37 Gustavo Pulitzer Finali, koji u unutrašnjosti javnih i stambenih objekata u spominjanoj Raši osigurava visoke standarde življenja, njihov vanjski izgled rješava u skladu s podnebljem – u tradiciji primorskih i istarskih kuća. I u arhitekturi međuratne (talijanske) Rijeke očituje se nastojanje da se poštuje svojstvenost lokalnoga i tradicionalnoga u oblikovanju, primjerice, pročelnih elemenata Osnovne škole za Stari grad, projekt Brune Anghebeni iz 1929. godine, gdje Tehnički ured zahtijeva uklapanje kamenih prozorskih nadvoja sa staroga Isusovackog kolegija, na mjestu kojega se podiže nova škola. Element polukružnoga luka, kao objedinjujući znak renesansne i primorske arhitekture, u međuratnoj Rijeci dobro se usuglasio i s tada

SL. 22. REGULACIJSKI PLAN SUŠAKA IZ 1940. GODINE:

- 1 – DAVID BUNETTA: CRKVA PRESVETOGA SRCA ISUSOVA, 1931. (REALIZIRANO), BOULEVARD KRALJA ALEKSANDRA/VRAZOV PROLAZ, SUŠAK; DANAS BULEVAR OSLOBODENJA, RIJEKA.
- 2 – TEREK SOKOLA, BOULEVARD KRALJA ALEKSANDRA, SUŠAK; DANAS BULEVAR OSLOBODENJA (JEDNO OD POTENCIJALNIH MJESTA IZGRADNJE CRKVE SV. ĆIRILA I METODA).
- 3 – WILSONOV PARK, ŠETALIŠTE PRIJESTOLONASLJEDNIKA PETRA, SUŠAK; DANAS PARK AUGUSTA CESARCA U ULICI 13. DIVIZIJE, RIJEKA (JEDNO OD POTENCIJALNIH MJESTA IZGRADNJE CRKVE SV. ĆIRILA I METODA 1931. GODINE; TOM PRIGODOM ORGANIZIRAN JE JAVNI NATJEČAJ ZA PROJEKT CRKVE KOJA, MEĐUTIM, NIJE REALIZIRANA).
- 4 – IVAN MEŠTROVIĆ: PROJEKT CRKVE SV. ĆIRILA I METODA, 1938. (NEREALIZIRANO), KUMIĆIĆEVA ULICA, SUŠAK; DANAS KUMIĆIĆEVA ULICA, RIJEKA.

FIG. 22 URBAN PLAN OF SUŠAK FROM 1940:

- 1 – DAVID BUNETTA: CHURCH "PRESVETOGA SRCA ISUSOVA", 1931 (BUILT), "BOULEVARD KRALJA ALEKSANDRA" (KING ALEXANDER BOULEVARD)/VRAZOV PROLAZ, SUŠAK; "BULEVAR OSLOBODENJA" NOWADAYS, RIJEKA.
- 2 – SOKOL'S SITE, "BOULEVARD KRALJA ALEKSANDRA" (KING ALEXANDER BOULEVARD), SUŠAK; TODAY "BULEVAR OSLOBODENJA" (ONE OF THE POSSIBLE CONSTRUCTION SITES FOR THE CHURCH OF SAINTS CYRIL AND METHODIUS).
- 3 – WILSON'S PARK, "ŠETALIŠTE PRIJESTOLONASLJEDNIKA PETRA" (KING PETER PROMENADE), SUŠAK; TODAY AUGUST CESAREC PARK IN XIII DIVIZIJE ST., RIJEKA (ONE OF THE POSSIBLE CONSTRUCTION SITES FOR THE CHURCH OF SAINTS CYRIL AND METHODIUS IN 1931; A PUBLIC COMPETITION WAS HELD FOR A CHURCH WHICH HAS NEVER BEEN BUILT).
- 4 – IVAN MEŠTROVIĆ: CHURCH OF SAINTS CYRIL AND METHODIUS, 1938. (UNBUILT), KUMIĆIĆEVA ST., SUŠAK; TODAY KUMIĆIĆEVA ST., RIJEKA.

aktualnim *Novecentom*. Nadalje, arhitektura u Dalmaciji između dva rata, iako moderna, također je nastojala održati kontinuitet s lokalnim graditeljskim naslijedom u oblicima i materijalima. Prilagodavanje ambijentu, primjena kamena i tradicionalnih, ali svrhovitih građevinskih oblika prisutna je u projektima Horvata, Nestorovića, Plečnika u Dubrovniku, Senjanovića i Kaliterne u Splitu, ali i u drugim mjestima na obali i otocima. (LOZZI-BARKOVIĆ, 2004: 170; RADOVIĆ-MAHEČIĆ, 2000: 113; KEČKEMET, 1976: 69-70, 78)

38 J. M. Richards u uvodu hrvatskoga izdanja knjige *Moderna arhitektura* konstatira da je moderna arhitektura sazrijevanjem počela stjecati jednako regionalne i internacionalne karakteristike, što je rezultat klime, društvenih običaja, raspoložive građevinske tehnike i kulturnih tradicija. S. Giedion u knjizi *Space, time and architecture* (povodom japanskog izdanja) primjećuje pak da s približavanjem sredini 20. stoljeća dolazi do decentralizacije zapadne kulture, te da racionalističko i isključivo materijalističko stajalište, na kojem je počivala njezina posljednja faza razvoja, više nije dovoljno. Nova energija počinje zračiti s njezinih granicnih područja, koja postaju aktivni sudionici u evoluciji što uključuje cijeli svijet. To objašnjava zašto su oblici brazilske arhitekture i djelo Aaltovo u Finskoj tako različiti, a ipak natopljeni duhom vremena. Giedion zaključuje da se u oba slučaja radi o regionalnom doprinosu univerzalnoj arhitektonskoj koncepciji, a taj pokušaj da se zadovolje svemirski i zemaljski uvjeti i običaji determinira kao nov pristup regionalizmu. (RICHARDS, 1955: 5; GIEDION, 1967: 549)

ured napokon imao priliku na reprezentativnomu sakralnom objektu u cijelosti provesti vlastit graditeljski program, spriječilo je izbijanje Drugoga svjetskog rata.³⁷

Ideja primorske arhitekture koja se u kontekstu usuglašavanja tradicionalnog i modernog izraza provlači u primjeru realizirane crkve Srca Isusova i neostvarenih projekata crkve sv. Ćirila i Metoda – proizašlih iz djelokruga Građevinskog ureda u suradnji sa sušackim graditeljima, zatim sa zagrebačkim krugom arhitekata i vrhunskim hrvatskim kiparom Ivanom Meštrovićem – dobiva potvrdu više, budući da je sredinom 20. stoljeća na području moderne arhitekture prisutnost u jednakoj mjeri internacionalnih i regionalnih karakteristika kao odraza klime, društvenih običaja te primjene tradicionalnih materijala i metoda gradnja u stručnoj literaturi uočeno kao sveobuhvatna pojava, afirmirajući upravo regionalne doprinose univerzalnoj arhitektonskoj koncepciji.³⁸

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

1. ARBUTINA, D. (1997.), *Talijanska arhitektura druge četvrtine XX. stoljeća u kontekstu političkih kvalifikacija*, Prostor, 5 (1997.), 2(14): 321-356, Zagreb
2. BUBANJ, M. (1934.), *Historija gradnje i ukrašavanje crkve sv. Kriza u Susaku*, Susak
3. DEANOVIC, A. (1962.), *Mestroviceva arhitektura*, Čovjek i prostor, 9 (1962.), 108-109: 10, Zagreb
4. DEANOVIC, A. (1983.), *Mestrovicevi prostori*, Čovjek i prostor, 30 (1983.), 369: 25, Zagreb
5. DE MICHELI, M. (1984.), *Trenutak za reviziju Mestrovica*, Vjesnik, 45(1984.), 13084: 7, Zagreb
6. FRAMPTON, K. (1992.), *Moderna arhitektura, kritička povijest*, Globus, Zagreb
7. GIEDION, S. (1967.), *Space, time and architecture, the growth of a new tradition*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts
8. KEČKEMET, D. (1976.), *Moderna arhitektura u Dalmaciji*, Arhitektura, 156-157: 65-79, Zagreb
9. KOLACIO, Z. (1940.), *Mestroviceva osnova nove župne crkve Sv. Ćirila i Metoda u Susaku*, Primorje, 3 (1.10.1940.), 99: 3, Sušak
10. KOLACIO, Z. (1940.), *Mestroviceva osnova nove župne crkve Sv. Ćirila i Metoda u Susaku*, Večer, (19. 10. 1940.): 9, Zagreb
11. KOLACIO, Z. (1959.), *Arhitekt David Bunetta*, Čovjek i prostor, 6(1959.), 83: 6, Zagreb
12. KOLACIO, Z. (1964.), *David Bunetta*, Čovjek i prostor, 11(1964.), 138: 8, Zagreb
13. KOLACIO, Z. (1974.), *Meduratna arhitektura Rijeke i Susaka, Prilog valorizaciji*, Dometi, 7 (1974.), 10-11: 77-86, Rijeka
14. LOZZI-BARKOVIĆ, J. (1994.), *Sušacka željeznička postaja*, Sušacka revija, 2 (1994.), 5: 17-22, Rijeka
15. LOZZI-BARKOVIĆ, J. (1998.), *Tradicionalno i moderno*, Sušacka revija, 5 (1998.), 6: 63-69, Rijeka
16. LOZZI-BARKOVIĆ, J. (2004.), *Javno graditeljstvo Susaka između dva svjetska rata s osvrtom na dosadašnja istraživanja*, Zbornik 1. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti (ur. PELC, M.), IPU: 167-174, Zagreb
17. MAROVIĆ, I. (1988.), *Utjecaj 19. stoljeća na razvitak arhitekture u 20. stoljeću*, Peristil, (1988.), 31: 39-43, Zagreb
18. MATEJČIĆ, R. (1993.), *Kako čitati grad*, ICR, Rijeka
19. MUTNJKOVIĆ, A. (1997.), *Arhitekt Josip Picman*, Arhitectonica Croatica, Zagreb
20. RACKI, A. (1990.), *Povijest grada Susaka*, ICR, Rijeka
21. RADOVIĆ-MAHEČIĆ, D. (2000.), *Raša-grad-spoimenik moderne arhitekture-Gustava Pulitzer-Finalija*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 24 (2000.): 113-126, IPU, Zagreb
22. RICHARDS, J. M. (1955.), *Moderna arhitektura*, Zagreb
23. VICELJA, M. (1988.-89.), *Prodor funkcionalizma u sakralnu arhitekturu Susaka*, Peristil, 31-32: 325-327, DPU, Zagreb
24. VICELJA, M. (1991.), *Neobjavljeni nacrti pregradnje crkve Majke Božje na Trsatu početkom XX. stoljeća*, Dometi, 24 (1991.), 1/2/3/: 114-121, ICR, Rijeka
25. VIZINTIN, B. (1994.), *Josip Moretti Zajc*, Benja, Opatija
26. ŽIRDUM, V. (2003.), *Kratka povijest gradnje crkve na Susaku*, povodom kolaudacije obnovljenih orgulja, Susak
27. *** (1918.a), *Gradnja nove crkve na Susaku*, Primorske novine, 3 (29.01.1918.), 24: 3, Sušak
28. *** (1918.b), *Gradnja nove crkve na Susaku*, Primorske novine, 3 (1. 02.1918.), 27: 3, Sušak
29. *** (1918.c), *Glavna skupština društva za gradnju nove crkve na Susaku*, Primorske novine, 3 (3.02.1918.), 29: 3, Sušak
30. *** (1918.d), *Sa skupštine za gradnju crkve na Susaku*, Primorske novine, 3 (5.02.1918.), 30: 3, Sušak
31. *** (1918.e), *Društvo za gradnju crkve Sv. Ćirila i Metoda na Susaku*, Primorske novine, 3 (16.02.1918.), 40: 3, Sušak
32. *** (1924.), *Mestroviceva izložba u Susaku*, Novi list, 13.08.1924.: 3, Rijeka
33. *** (1925.a), *Akcija za izgradnju župne crkve na Susaku*, Novi list, 2 (30.08.1925.), 207: 5, Rijeka
34. *** (1925.b), *Pitanje župne crkve na Susaku*, Novi list, 18.10.1925.: 7, Rijeka
35. *** (1925.c), *Imenovanje gradskog inženjera*, Novi list, 11. 1925.: 57, Rijeka
36. *** (1934.), *Istina*, Sušak, 1934. godine, br. 15-49, povodom obilježavanja 25. obljetnice početka gradnje kapelice 1909. godine
37. *** (1937.a), *U Susaku se gradi novi veliki i moderni hotel*, Primorske novine, (9. 01. 1937.), 450: 3, Sušak
38. *** (1937.b), *U Susaku će se graditi dvije nove crkve*, Primorske novine, (12. 01. 1937.), 452: 3, Sušak
39. *** (1938.), *Predradnje za gradnju župne crkve Sv. Ćirila i Metoda*, Novosti (Jadranske novosti), 32 (15.03.1938.), 83: 19, Zagreb
40. *** (1996.), *Moderna arhitektura Rijeke, Arhitektura i urbanizam međuratne Rijeke 1918.-1945.* (1996.), MMSU, Rijeka
41. *** (2001.), *Arhitektura historizma u Rijeci* (2001.), MMSU, Rijeka
42. *** (2005.), *Stoljetnica života i rada milosrdnih sestara Sv. Kriza na Susaku* (2005.), Samostan milosrdnih sestara S. Kriza, Đakovo-Rijeka

IZVORI

SOURCES

ARHIVSKI IZVORI

ARCHIVE SOURCES

1. AM – Atelier Mestrovic, Planoteka, Zagreb
2. ASSSKR – Arhiva Samostana sestara Svetog Kriza Rijeka, Vrazov prijelaz 5, Susak, Rijeka
 - *Dnevnik s. Mihaele Pinter* (u razdoblju od 1929.-1933.)
 - *Kolaudacija radova*, Susak, 22. prosinca 1932., potpisan arh. Vlatko Widmar
 - *Nacrt csa.v. Kriza za gradenje jedne kapelice uz Boulevard na Susaku*, u Susaku, 24. rujna 1909., potpisan Konrad La Grasta, ovlaštenu graditelj, Susak
 - *Nacrt dogradnje crkve Srca Isusova u Susaku*, Susak, 9. srpanj 1931., potpisan David Bunetta, pečat *Ferrobetona*, građevnog poduzeca
 - *Pismo Martina Bubnja*, 12. siječnja 1934. godine
 - Zapisnik o obavljenoj inventarizaciji predmeta nalazećih se u crkvi koja je u vlasništvu prečasnog Kogregacije casnih sestara Milosrdnica Sv. Kriza u Đakovu, spisan 6. lipnja 1939.
 - *Zapisi u Kronikama sestara Sv. Kriza o vecim ili manjim zahvatima na obnovi crkve Srca Isusova na Susaku* (u razdoblju od 1951.-2003.)
3. DAR – Državni arhiv Rijeka, Park Nikole Hosta 2, Rijeka; Gradski građevinski ured u Susaku 1922.-1941. (JU 48):
 - Kutija br. 1 / Prva hrvatska stedionica
 - Kut. br. 4 / Gradsko poglavarstvo Susak, k br. 157.
 - Kut. br. 8 / Zapisnik sastavljen na konstituirajućoj skupštini *Ferrobetona* u Susaku 9. 01. 1922.
 - Kut. br. 10 / Pristupne stepenice (detaljni nacrt stepenica, datiran s kolovozom 1931. godine; u ime izvodaca *Ferrobetona*, potpisuje David Bunetta)
 - Kut. br. 12 / Izgradnja crkve Presvetoga Srca Isusova
 - Kut. br. 23 / Izgradnja crkve Sv. Tereze od Malog Isusa, 1939.
 - Kut. br. 43 / Željeznički kolodvor u Susaku
 - Kut. br. 53 / Zgrada poliklinike u Susaku 1924.-27.
 - Kut. br. 56 / Katolička crkva Sv. Ćirila i Metoda na Susaku, župna crkva: nerealizirani program 1923.-1931.
 - Kut. br. 61 / 22.7. Regulacija grada Susaka 1935.-41. Nacrt uredbe o izvođenju regulacionog plana grada Susaka, Susak, 1. listopada 1937.

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

- Sl. 1., 2., 3., 10. ASSSKR
- Sl. 4.-8. DAR (JU 48 – Gradski građevinski ured Susak, kut. br. 56)
- Sl. 9., 11. DAR (JU 48 – Gradski građevinski ured Susak, kut. br. 12)
- Sl. 12., 13. MUTNJKOVIĆ, 1997: 93, 95
- Sl. 14., 17.-21. Foto: J. Lozzi-Barković
- Sl. 15. AM
- Sl. 16. KOLACIO, 1940: 9
- Sl. 22. DAR (JU 48, kut. br. 61)

SAŽETAK

SUMMARY

RELIGIOUS ARCHITECTURE OF SUŠAK – ITS POTENTIAL AND ACHIEVEMENTS
PARTITIONING OF THE CHURCH "PRESVETOGA SRCA ISUSOVA"

The initiative for the construction of a new Catholic church in Susak dedicated to the two Slavic apostles Saints Cyril and Methodius started in 1918. In the context of strong national and ideological tendencies that hindered rather than stimulated its construction, significant and interesting projects were conceived, although some have never been executed.

Some of them may be traced back to 1931 when a public competition for a new church was launched in Susak. This seemed an appropriate solution even if slightly premature considering the financial difficulties of the municipality and the unresolved status of Saints Cyril and Methodius parish. The church was planned to be built in Pecine, on a site that had to be leveled and converted into a park. The proposed location by the sea seemed a good way to achieve a noticeable aesthetic effect using simple architectural means. The brief, as far as the design and selection of the materials and their treatment is concerned, was based on local architecture. The most successful projects in this respect were those submitted by the Zagreb-based architects Juraj Denzler and Stjepan Podhorski.

The Saints Cyril and Methodius parish was founded in 1938 when the site for the new church was planned and coordinated within the new Urban plan of Susak. Its construction was planned on a vacant lot in Kumičićeva street. A new preliminary design of the church was made by the sculptor Ivan Mestrovic. The building material planned to be used was Kastav rough stone with all the columns, reliefs and other details executed in Brač white stone. Mestrovic achieved a harmonious balance between the „crystalline pure volumes” of the three-nave basilica, the church-tower, the vicarage, the terrace and the staircase thus creating an integral urban entity that might have been a great aesthetic contribution to the urban area of Susak if it had been built.

The built up church „Presvetoga Srca Isusova”, whose construction overlapped with the ambitious projects and plans to build a new parish church in Susak, clearly demonstrates the full potential and real achievements of a local community under the

impact of unfavourable historical and political circumstances. The extension of the existing chapel and its transformation into a church was conceived by David Bunetta, one of the busiest architectural figures during the 1930s when Susak was a hive of building activity. Bunetta preferred a traditional vocabulary; however, he succeeded in developing his own recognizable style adapted to the local community and its taste. He established his reputation as „the man who built up half of the Susak area”. His creative endeavour to integrate modern architectural elements with those of the Mediterranean architecture was widely acclaimed.

Regardless of the fact that the church „Presvetoga srca Isusova” could accommodate a thousand worshippers – more than necessary – the commissioners and the designer did not aim for monumentality and representative quality of its exterior. This was primarily due to actual circumstances – financial limitations and terrain configuration. The church is located in a peaceful garden accessed by a steep slope. Thus it was quite secluded from public view and lacked urban significance. Emphasis is therefore placed on a well-balanced interior leaving an impression of integrity despite its three-nave division. The concept of the church as a stylized neo-Romanesque basilica featuring a three-arched portico and a tower with a shallow pyramidal roof does not necessarily eliminate modern structural methods. David Bunetta tried to achieve an amalgamation of the recognizable architectural Mediterranean forms and state-of-the-art technology. It is fairly significant that the attached aisles retain the form of the exterior windows with lintels as in the original chapel and also the round openings of the choir except that their number increases in proportion to the extension of the structure. The semi-circular arch is repeated in the design of the sanctuary towards the nave and in the internal partitioning arcades. The round forms were used in the design of light fittings as well. The cross motif is visible in the terrazzo floor surface and in the composition of the glass panes. The motifs of the circle and the cross appear also on the wooden confessional.

The very idea of Gesamtkunstwerk, i.e. stylistic integration of the exterior and the interior with details of the fittings, is here thoroughly executed. The same principle was reapplied later, during the 1950s and 1960s on the occasion of the church updating. Religious structures built or planned between the two World Wars in Susak do not have, surprisingly, modern architectural features in their entirety. It is a peculiar fact considering the historical period of their construction. It is more the question of integrating the traditional and the modern. A tendency to adopt a design approach better fitted to the circumstances and identity of the coastal region, particularly in terms of the forms and materials, is here clearly articulated. This approach was favoured by the City Architectural Office headed by the engineer Zlatko Prikrič.

Regional coastal architecture in its attempt to integrate traditional and modern vocabularies (the examples such as the church „Srca Isusova” and the unbuilt church of Saints Cyril and Methodius originating from the City Architectural Office in collaboration with Susak architects, Zagreb-based architects and the greatest Croatian sculptor Ivan Mestrovic) has confirmed its significance as a part of a universal phenomenon. By the mid 20th century international and regional tendencies (the latter resulting from climate, social conventions and the use of traditional materials and building methods) integrated in modern architecture appeared as a universal feature. Thus regional contribution to a universal architectural conception is generally recognized as a widespread phenomenon.

The archives searched for the purpose of this analysis are housed mostly in the State Archive in Rijeka and the Monastery of St Cross Archive in Rijeka and Đakovo. Documents from the Croatian Museum of Architecture have also been consulted and are referred to in the notes and references. The analysis is complemented with daily newspaper articles showing the social and political context of that historical period in Susak. This paper may therefore be considered as a contribution to an overall picture of the cultural and architectural history of Rijeka.

JULIJA LOZZI-BARKOVIĆ

BIOGRAFIJA

BIOGRAPHY

Dr. sc. **JULIJA LOZZI-BARKOVIĆ** rođena je u Rijeci 1960. godine. Diplomirala je 1983. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci na Odsjeku za likovne umjetnosti, a magistrirala s radnjom „Secesija u arhitekturi Rijeke” na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskoga fakulteta u Beogradu 1991. godine. Otada radi na Odsjeku za likovne umjetnosti Filozofskoga fakulteta u Rijeci. Doktorsku disertaciju „Arhitektura riječke regije u prvoj polovici 20. stoljeća” obranila je 2000. godine na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, a zvanje docenta stekla 2002. godine. Nositeljica je znanstvenoga projekta „Međuratna arhitektura Rijeke i Susaka, komparacija”.

JULIJA LOZZI-BARKOVIĆ, Ph.D., born in Rijeka in 1960. She graduated in 1983 from the Faculty of Philosophy in Rijeka, Department of Fine Arts. In 1991 she got her master's degree from the Faculty of Philosophy in Belgrade with her thesis on „Rijeka's Secession Architecture”. Since then she has been employed in the Department of Fine Arts of the Faculty of Philosophy in Rijeka. In 2000 she defended her doctoral dissertation on „Architecture of Rijeka Region in the First Half of the 20th Century” at the Faculty of Philosophy in Zagreb. In 2002 she became assistant professor. She is head of the scientific project „Architecture of Rijeka and Susak between the Two World Wars, a comparative analysis”.